

[2023] 1 एस. सी. आर. 787

दिल्ली विकास प्राधिकरण

वि.

शकुंतला देवी आणि इतर .

(2023 चा दिवाणी अपील क्रमांक 342)

जानेवारी 20,2023

[एम. आर. शाह आणि सी. टी. रविकुमार, जे. जे.]

भूमि संपादन, पुनर्वसन आणि पुनर्वसनातील न्याय्य नुकसानभरपाई आणि पारदर्शकतेचा अधिकार कायदा, 2013:कलम 24 (2)-जेव्हा भूमि संपादन कालबाह्य झाले असे मानले जाते- कलम 24 (2) च्या पार्श्वभूमीवर संबंधित जमिनीशी संबंधित अधिग्रहणाची कार्यवाही कालबाह्य झाली आहे असे घोषित करण्याची मागणी करणारी खाजगी प्रतिवादी- याचिकाकर्त्याची याचिका-1894 च्या कायद्यांतर्गत कलाम 24 (2) नुसार सुरू करण्यात आलेली अधिग्रहणाची कार्यवाही यू/एस अंतर्गत कालबाह्य झाली आहे असे मानले जाते- उच्च न्यायालयाने मोबदला दिला नाही म्हणून याचिका मंजूर केली- टिकाऊपणा - धारण केलेला: टिकाऊ नाही - भूमि संपादन जिल्हाधिकारी यांनी ताबा घेतला आणि पंचनामा तयार करून लाभार्थीकडे सुपूर्द केला-इंदूर विकास प्राधिकरणाच्या प्रकरणात या न्यायालयाने दिलेला

कायदा लागू करून, उच्च न्यायालयाचा आदेश रद्द केला जातो आणि रद्द केला जातो-भूमि संपादन कायदा, 1894.

इंदूर विकास प्राधिकरण विरुद्ध मनोहरलाल आणि इतर.

(2020) 8 एस. सी. सी. 129: [2020] 3 एस. सी. आर. 1- पाठपुरावा केला.

न्यायनिर्णय संदर्भ

[2020] 3 एससीआर 1

पाठपुरावा केला

परिच्छेद 4

दिवाणी अपील न्यायाधिकरण:दिवाणी अपील No.342 / 2023 मध्ये.

2016 च्या डब्ल्यू. पी. (सी) No.5053 मध्ये नवी दिल्ली येथील दिल्ली उच्च न्यायालयाच्या दिनांकित 14.03.2018 च्या निकाल आणि आदेशावरून.

अश्विनी कुमार, अंशय धतवालिया, अधिवक्ता अपीलकर्त्यासाठी.

सुश्री आस्था त्यागी, दिनेश चंदर त्रेहान, सुश्री दीक्षा नरुला, अधिवक्ता प्रतिवादीसाठी

न्यायालयाचा निर्णय एम. आर. शाह, न्या. यांनी दिला.

1. 2016 च्या याचिका (सी) क्रमांक 5053 मध्ये नवी दिल्ली येथील दिल्ली उच्च न्यायालयाने दिलेल्या वादग्रस्त निर्णय आणि आदेशामुळे व्यथित आणि असमाधानी वाटणे, ज्याद्वारे उच्च न्यायालयाने परवानगी दिली आहे ज्याद्वारे प्रतिवादी क्रमांक 1 ने सादर केलेल्या मूळ रिट याचिकाकर्त्याने सादर केलेल्या या रिट याचिकेत असे घोषित केले आहे की, भूमि संपादन

कायदा, 1894 (यापुढे 'कायदा, 1894' म्हणून संदर्भित) अंतर्गत सुरू केलेली अधिग्रहण कार्यवाही, भूमि संपादन, पुनर्वसन आणि पुनर्वसन कायदा, 2013 (यानंतर 'कायदा, 2013' म्हणून संदर्भित) च्या कलम 24 (2) अंतर्गत कालबाह्य झाली आहे असे मानले जाते, त्यामुळे दिल्ली विकास प्राधिकरणाने सध्याच्या अपीलाला प्राधान्य दिले आहे.

2. सध्याच्या प्रकरणात, कायदा, 1894 च्या कलम 4 अंतर्गत अधिसूचना 27.06.1996 वर जारी करण्यात आली होती.हा निवाडा दिनांक 22.06.1999 द्वारे देखील जाहीर करण्यात आला.भूमि संपादन जिल्हाधिकारी (एल. ए. सी.) यांच्या म्हणण्यानुसार आणि एल. ए. सी. ने उच्च न्यायालयासमोर दाखल केलेल्या प्रतिदावाच्या प्रतिज्ञापत्रानुसार, असे दिसते की मूळ प्रतिवादींच्या वतीने हे विशिष्ट प्रकरण होते की खसरा क्रमांक 759 (4-16) मध्ये येणाऱ्या विषय जमिनीचा वास्तविक रिक्त शांततापूर्ण ताबा 31.12.2013 वर घेण्यात आला होता ज्यामध्ये मूळ रिट याचिकाकर्त्याचा 1/4 वा संयुक्त हिस्सा आहे, म्हणजे, जागीच 1 बिघा मोजणे आणि जागीच योग्य ताबा कार्यवाही तयार करून मागणी एजन्सीकडे सुपूर्द करणे.वरील गोष्टी असूनही आणि ताबा घेण्यावर अधिक भाष्य न करता, त्यानंतर उच्च न्यायालयाने रिट याचिका मंजूर केली आहे आणि घोषित केले आहे की मूळ रिट याचिकाकर्त्याला नुकसान भरपाई/निविदा दिलेली नाही या कारणास्तव संबंधित जमिनीशी संबंधित अधिग्रहण कालबाह्य झाले आहे असे मानले जाते.तथापि, वर नमूद केल्याप्रमाणे, तथापि, वर नमूद केल्याप्रमाणे, उच्च न्यायालयाने 31.12.2013 रोजी जागेवर पंचनामा करून

एलएसीने ताबा देणे आणि लाभार्थ्याकडे सुपूर्द करणे या निर्णयावर वाद घातला नाही आणि / किंवा विचारात घेतलेला नाही.

3. इंदूर विकास प्राधिकरण विरुद्ध मनोहरलाल आणि इतर, (2020) 8 एस. सी. सी. 129 या प्रकरणात या न्यायालयाच्या घटनापीठाने घेतलेल्या निर्णयाच्या दृष्टीने उच्च न्यायालयाने घेतलेला दृष्टिकोन अस्थिर आहे. परिच्छेद 366 मध्ये, या न्यायालयाच्या घटनापीठाने खालीलप्रमाणे निरीक्षण नोंदवले आणि निर्णय दिला आहे:

"366. वरील चर्चेच्या अनुषंगाने आम्ही खालीलप्रमाणे प्रश्नांची उत्तरे देतो:

366.1. कलम 24 (1) (अ) मधील तरतुदीनुसार 2013 चा कायदा लागू होण्याच्या तारखेपर्यंत 1-1-2014 रोजी निवाडा न दिल्यास कार्यवाहीत कोणतीही चूक होत नाही. २०१३ च्या कायद्यातील तरतुदीनुसार नुकसान भरपाई निश्चित करावी लागते.

366.2. न्यायालयाच्या अंतरिम आदेशाने व्यापलेला कालावधी वगळून पाच वर्षांच्या कालावधीत निकाल देण्यात आला असेल तर 1894 च्या कायद्यांतर्गत 2013 च्या कायद्याच्या कलम 24 (1) (ब) अन्वये तरतूद केल्याप्रमाणे जणू ती रद्द करण्यात आलेली नाही असे समजून कार्यवाही सुरू राहिल.

366.3. ताबा आणि नुकसान भरपाई दरम्यान कलम 24 (2) मध्ये वापरलेला "किंवा" हा शब्द "नाही " किंवा "आणि" म्हणून वाचला पाहिजे. २०१३ च्या

कायद्याच्या कलम २४ (२) अन्वये हा कायदा लागू होण्यापूर्वी पाच वर्षे किंवा त्याहून अधिक काळ अधिकाऱ्यांच्या निष्क्रियतेमुळे जमिनीचा ताबा घेण्यात आलेला नाही किंवा नुकसान भरपाईही देण्यात आलेली नाही अशा बाबतीत भूसंपादनाची प्रक्रिया संपुष्टात आली असे मानले जाते. दुसऱ्या शब्दांत सांगायचे तर, ताबा घेतला गेला असेल, नुकसान भरपाई दिली गेली नसेल तर कोणतीही चूक नाही. त्याचप्रमाणे नुकसान भरपाई दिली असेल, ताबा घेतला नसेल तर त्यात कोणतीही चूक नाही. .

366.4. 2013 च्या कायद्याच्या कलम 24 (2) च्या मुख्य भागात "भरणा" या अभिव्यक्तीमध्ये न्यायालयात नुकसान भरपाई जमा करण्याचा समावेश नाही. कलम २४ (२) मधील तरतुदीमध्ये बहुसंख्य भूधारकांच्या संदर्भात ती जमा न केल्यास १८९४ च्या कायद्याच्या कलम ४ अन्वये भूसंपादनाच्या अधिसूचनेच्या तारखेपर्यंत सर्व लाभार्थी (जमीनमालक) २०१३ च्या कायद्यातील तरतुदीनुसार नुकसान भरपाईस पात्र असतील.. भूसंपादन अधिनियम १८९४ च्या कलम ३१ अन्वये दायित्वाची पूर्तता न केल्यास या कायद्याच्या कलम ३४ अन्वये व्याज दिले जाऊ शकते. मोबदला (न्यायालयात) जमा न केल्याने भूसंपादनाची कार्यवाही संपुष्टात येत नाही. पाच वर्षे किंवा त्याहून अधिक काळ बहुसंख्य मालमत्तेबाबत मोबदला रक्कम जमा न केल्यास १८९४ च्या कायद्याच्या कलम ४

अन्वये भूसंपादनाच्या अधिसूचनेच्या तारखेनुसार २०१३ च्या कायद्यानुसार जमीन मालकांना मोबदला द्यावा लागेल.

366.5. १८९४ च्या कायद्याच्या कलम ३१ (१) अन्वये दिलेल्या तरतुदीनुसार , जर एखाद्या व्यक्तीला नुकसान भरपाई देण्यात आली असेल तर कलम २४ (२) अन्वये नुकसान भरपाई न दिल्याने किंवा न्यायालयात जमा न केल्यामुळे अधिग्रहण संपुष्टात आल्याचा दावा करणे त्याला खुले नाही. कलम ३१ (१) अन्वये रक्कम भरून भरण्याची जबाबदारी पूर्ण केली जाते. ज्या जमीन मालकांनी नुकसान भरपाई स्वीकारण्यास नकार दिला होता किंवा ज्यांनी जास्त मोबदल्यासाठी संदर्भ मागितला होता, ते २०१३ च्या कायद्याच्या कलम २४ (२) अन्वये संपादनाची प्रक्रिया संपल्याचा दावा करू शकत नाहीत.

366.6. 2013 च्या कायद्याच्या कलम 24 (2) मधील तरतुदी या कलम 24 (1) (बी) चा भाग न मानता कलम 24 (2) चा भाग मानला जावा.

366.7. 1894 च्या कायद्यानुसार आणि कलम 24 (2) अन्वये विचार केल्याप्रमाणे ताबा घेण्याची पद्धत म्हणजे चौकशी अहवाल/ निवेदन तयार करणे आहे. 1894 च्या कायद्याच्या कलम 16 अन्वये ताबा घेतल्यानंतर, सदरील जमीन राज्याला निहित होते आणि 2013 च्या कायद्याच्या कलम 24

(2) अन्वये जमीन ताब्यात घेण्याची तरतूद नाही, कारण एकदा ताबा घेतल्यानंतर कलम 24 (2) अन्वये कोणतीही चूक होत नाही.

366.8. कलम 24 (2) मधील तरतुदी ताबा घेण्यास आणि पैसे देण्यास निष्क्रियतेमुळे अपयशी ठरले तर 1-1-2014 रोजी यांच्या बाबतीत व्यपगत होण्याची कार्यवाहीच्या तरतुदी लागू आहेत. संबंधित प्राधिकरणाकडे प्रलंबित असलेल्या भूसंपादनाच्या प्रक्रियेत 2013 चा कायदा लागू होण्यापूर्वी पाच वर्षे किंवा त्यापेक्षा जास्त कालावधीसाठी नुकसान भरपाई. न्यायालयाने दिलेल्या अंतरिम आदेशांच्या उदरनिर्वाहाचा कालावधी पाच वर्षांच्या गणनेत वगळावा लागतो.

366.9. 2013 च्या कायद्याच्या कलम 24 (2) मध्ये भूसंपादनाच्या पूर्ण संपलेल्या प्रक्रियेच्या वैधतेवर प्रश्नचिन्ह उपस्थित करण्यासाठी कारवाईचे नवे कारण समोर येत नाही. कलम 24 2013 च्या कायद्याच्या अंमलबजावणीच्या तारखेस म्हणजेच 1-1-2014 रोजी प्रलंबित असलेल्या कार्यवाहीला लागू होते. यामुळे जूने आणि कालबद्ध दावे पुन्हा सुरू होत नाहीत आणि संपलेली कार्यवाही पुन्हा सुरू होत नाही किंवा भूसंपादन अवैध ठरविण्यासाठी न्यायालयाऐवजी कोषागारात नुकसान भरपाई जमा करण्याच्या पद्धतीच्या वैधतेवर जमीनमालकांना प्रश्न चिन्ह उपस्थित करण्याची परवानगी दिली जात नाही."

4. इंदूर विकास प्राधिकरणाच्या (वरील) प्रकरणात या न्यायालयाने दिलेला कायदा लागू करताना, उच्च न्यायालयाने दिलेला आक्षेपार्ह निकाल आणि आदेश रद्द करण्यास आणि बाजूला ठेवण्यास पात्र आहे आणि त्यानुसार तो रद्द केला जातो आणि बाजूला ठेवला जातो.

त्यानुसार सध्याच्या अपीलाला परवानगी आहे. खर्च नाही.

प्रलंबित असलेला अर्ज असल्यास तो देखील निकाली काढला जातो.

निधी जैन

अपील मंजूर

(सहाय्यक: अभिषेक अग्रिहोत्री, एलसीआरए)

अस्वीकरण

या न्यायानिर्णयच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या / तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्या पुरताच मर्यादित राहिल आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरिता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक व कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करीत वैध मानला जाईल.